

A három P

Pénz, plecsni, po

Kitüntetés és díjeső hull a magyar irodalomra, egyre hevesebben. Alapítványok, magánzók, az elhunytaknak emléket állító családok keresnek méltó díjazottakat. Ma is szilárdan őrzik rangjukat (s pénzdíjaikat) az állami és politikai szakralizáció fél évszázados díszkitüntetései. Az agyonhasznált Kossuth-, a Széchenyi- (alias Állami), a József Attila-, a Munkácsy-, a Balázs Béla-, a Liszt Ferenc-díj. Lobbik, érdekcsoportok, pártok, haverok munkálkodnak, hogy etessék „a mi kutyánk kölykét”. Az irodalmi és művészeti díjak újra „visszapártosodnak”. Mi ért többet? Hatvany báró havi rendes apanázsa, vagy az állam fényes érme és pénze? BUJÁK ATTILA írása.

„Tudják, az a pasas, aki kötetekben lajstromozza, melyik nőcivel, mikor, hányszor, hogyan. Olvasták? Na. Olvassák maguk azt. A Gyurka olvasta. Én támogatom. Szavazzunk! Köszönöm. Mehetünk.”

Az 1980-as hangszalagról a derűs, jó hangulatú Kádár hangját halljuk. Vékend előtti pb-ülés, a hétvégén Gemenc, trófeák, új kilövések. Aczél mívesen kidolgozta és előterjesztette a díjazási listát. És Kádár hallgat Aczélra. Támogatja „a pasas”, Kolozsvári Grandpierre kitüntetését. Akit ki kellett húzni, kihúzták, akit be kellett írni, beírták. A kultúrpolitikai főosztályon munka folyt.

– Kádár az értelmiségpolitikát teljesen Aczélra hagyta – mondja Agárdi Péter, a pártközpont volt munkatársa, a Magyar Rádió egykori alelnöke. – Ők pedig jóban voltak.

A „jóban voltak” azt jelenti, hogy számos fontos döntés szokás szerint péntek este, a Szent István parkban született. Aczél közelben lakó kisebbik lánya és veje ilyenkor átmenetileg személyzetté lényegült át, hogy kötenyt, cso-

kornyakkendőt öltve felszolgálja a tepertős pogácsát és a fröccsöt a magas vendégeknek. Hétre jött Tamáska Mária és „a János” ultira s politikára. Aczél melleleg több szalon is tájékozódott művészeti ügyekről. Ha meghívták, s korábban távozott, reggel az asztalán hevert Harangozó tábornok jelentése: mit mondtak róla búcsúzás után.

– Értelmiségi körökben Kádárnak kisebbségi érzése volt – magyarázza Agárdi. – Írókkal nem barátkozott, bár olvasott. A kongresszusi protokolltalálkozók (mosolyfotó a bőrfotelben, Illyés, Vas István, Juhász Ferenc, Jancsó) fontosak voltak. A forogató-

könyv megrendezése, a találkozó lebonnyolítása Aczél „kiemelt feladata” volt. De Kádár fesengett.

– Ami nem csoda – jegyzi meg Pomogáts Béla irodalomtörténész, a „mai Kossuth” egyik jelölő albizottságában második ciklusát töltő kurátor.

A művészeti szervezetek (írószövetség) az örengszerben is javasolhattak, az illetékes párt- és KISZ-titkár szigorú ellenőrzése mellett. Az ügdyöntő üléseket akkor is miniszteriális férfiak vezették. Az eltérés mégis lényegi. Mert hiába javasolt bárkit az írószövetség, mondhattak bármit a Fehér Ház buzgó adminisztrátorai, a végén Aczél döntött.

– Néhány informális tanácsadója mindig volt. Az ő szavuk sokat nyomott a latban.

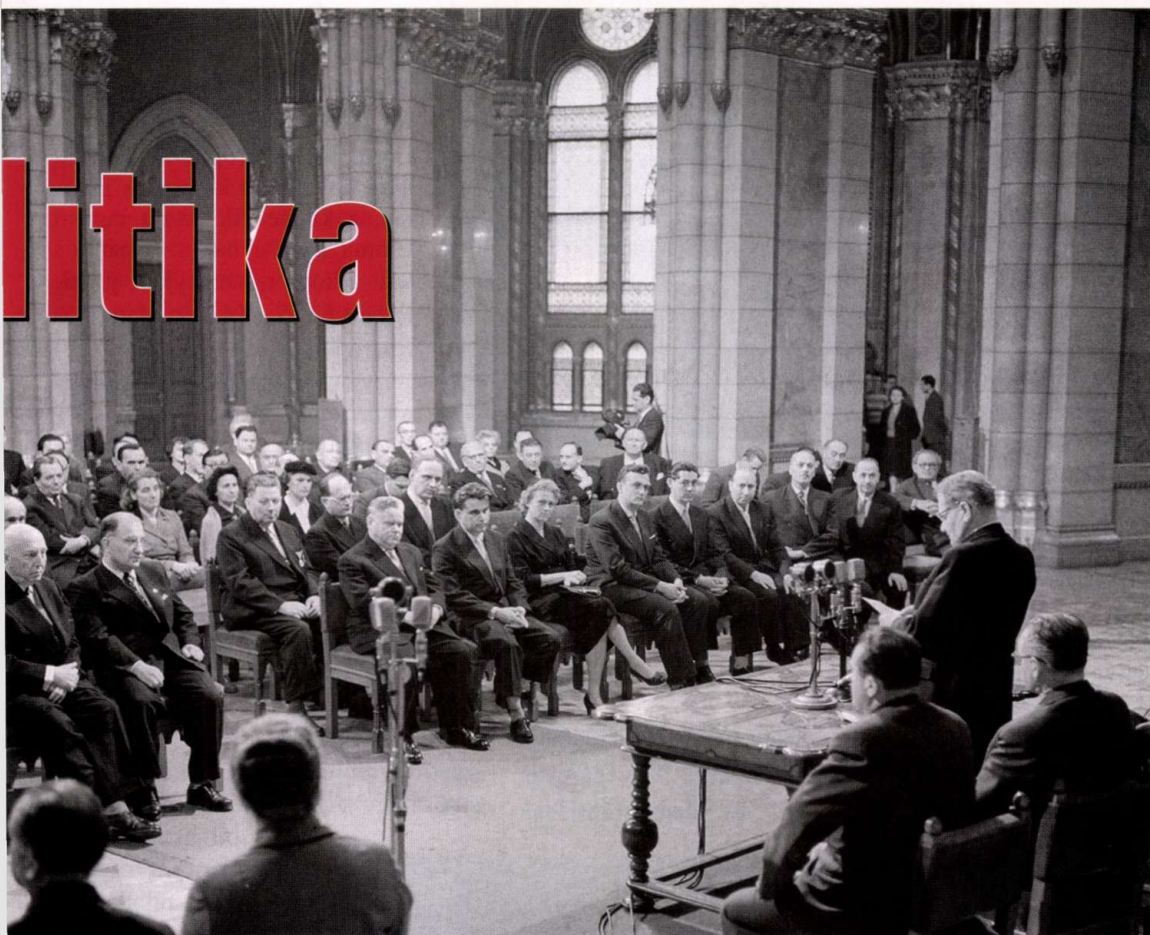
Agárdi Péter a „nagy lírai belső hármas” szerepét hangsúlyozza. Pándi Pál Petőfit, Király István Adyt, Szabolcsi Miklós a József Attila-kultuszt felügyelte.

Az értelmiségi belvilágban illő is mondogatni: „Engem Aczél

Pióker Ignác, a kitüntetett sztahanovista (középen, 1953)

litika

felfogását rühellte), népfrontos alapon végül engedett. Nem is beszélve arról, hogy a kegydíjért keményen meg kellett dolgozni. Aczél – beszédeinek előmunkálatakor – intenzíven igénybe vette a díjazottak szellemi kapacitását. Agárdi szerint többet akart kapni egy-egy frappáns mondatnál. Ezért a „kvázi ellenzék” véleményét is kikérte, hogy minél szélesebb körnek megfeleljen. A gesztus nemcsak azt sugallta, hogy „bízunk benned, elvtárs”, hanem csendestársi viszonyt jelentett. „Benne vagy, nemde?”

Agárdi az aczéli kultúrmacherek sorában befolyásos tanácsadónak tartja

háromszor húzott le a József Attila-díj listájáról. De ne írja meg, dicsekvés lenne.”

Annál is inkább, mivel másodszor, harmadszor, ha sok volt a protektor, a kulturzsarnok végül engedett. Kevés írópária szerepelt örökre tiltólistán, aki csak a rendszerváltás után juthatott elismeréshez. Ilyen „kései kossuthos” volt Csoóri, másfelől Konrád, Mészöly Miklós. Őket a rendszerváltást követő évben kárpótolták. **Eörsi** csak halála előtt kaphatott kitüntetést. Petri az Antall-kormány menükártyáján

sem szerepelhetett, Hornéra is csak '96-ban került fel.

Posztumusz Kossuth-díjakat kétszer osztottak, rendszerváltások után. 1948-ban Bartók, József Attila és a többi tragikus sorsú művész, 1990-ben Márai, Rónay, Sinka, Cs. Szabó volt a díjazott, a történelem nagy belső és külső emigránsai. Bibó nevét hiába keressük az almanachokban. Ő a börtönében kívül nem kapott soha semmit.

Bármennyire nem kedvelt is Aczél bizonyos irányzatokat (mondjuk Czine Mihály népies irodalom-

Rényi Pétert, aki filmes ügyekben hatott a kb-titkára is. Jancsót például védte, ami nem volt nagy kunszt, a rendező már nemzetközi sztár volt. És persze végigevezte a „nagy időket” Szinetár Miklós, aki nyitottabb irányba terelte az állami főmecénást.

– Kaposvárt és a kaposváriakat leszámítva – teszi hozzá Agárdi.

– A legjobbak zöme előbb-utóbb bekerült a díjazási kánonba – állítják szakértőink. – Az újhaldasok sorra Kossuthot kaptak, a tökéletesen apolitikus Pilinszky vagy Weöres „a párt kései trófeái” lehettek.

Kádár alig avatkozott bele. Tudta, a dolgok „nem az értelmiségpolitikában (hanem Moszkvában és Tatabányán) dőlnek el”. „Inkább kapja a díjat közepszerű tehetség, ha hozzánk húz, mint a zseni, aki a szocializmussal el-lenséges” – mondta 1958-ban.

Kezdetben egyszerű volt a táncrend. 1949-ben rapid eljárással felszámolták a Baumgarten Alapítványt. Magándíjak Magyarországon évtizedekig nem léteztek. Lakatos István költő, Vergilius-fordító volt az utolsó nagydíjas.

– A háború előtt – mondja nosztalgikusan Pomogáts Béla – ez fejedelmi jutalom volt. A nagydíj összege – háromezer pengő – a harmincas évek elején egy ház árával felért. Az ezer-

A kupaktanács: Kádár és felesége, Losonczy, Aczél

pengős kisdíj sem volt kevés.

Baumgarten családi bosszúból hagyta a magyar írókra vagyonát, nem akarta, hogy unoka-öccsei örököljenek. S bár anyanyelve a német, szellemi tájékozódási pontja az élvonalbeli német irodalom volt, a Nyugatot becsülte.

Független még egy magánalapítvány sem lehetett, hisz a kultuszminiszternek vétőjoga volt, de Klebelsbergékkel „meg lehetett alkudni”.

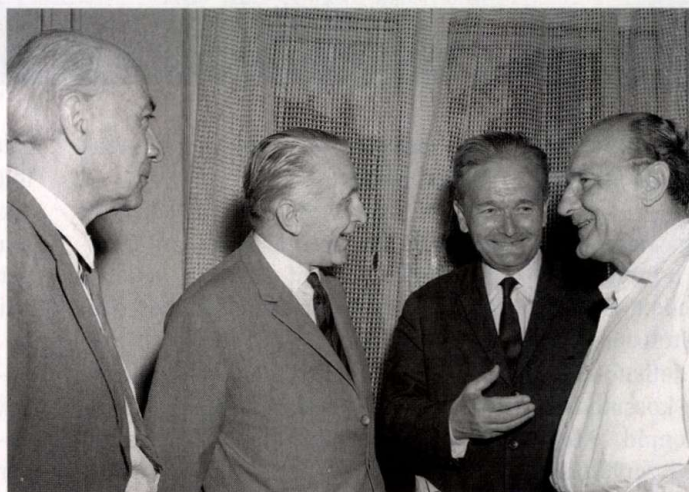
'48-ban osztották ki az első magyar Sztálin-díjakat, amelyet szovjet állampolgárok s a nemzetközi béketábor jelölői kaptak. Két honi irodalmár részesült a félelmetes elismerésben: Aczél Tamás és Nagy Sándor szegedi népi író, aki a tévészervezésről írott „nagylélegzetű” regényével vult be az irodalomba. Aktivisták a tévészért agitálnak, ám a maradi gazdák a kuláknép ármánya révén nem akarnak belépni. A drámai csúcspont az a jelenet, midőn az egyik gazda pej lova önálló politikai kezdeményezésre elhagyja privát istállóját, és átvarhazik a közösbe.

A Baumgarten felszámolásával szinte egy időben a kormány Kossuth-díj néven állami kitüntetést alapított. S hogy egyértelmű legyen, ki az úr a háznál, a díjat nem Dinnyés miniszterelnök adta át, hanem maga Rákosi Mátyás. Az első évben nívós alkotókat jutalmaztak. A vezérdíjazott az új rendszer szakrális alakja, Kodály Zoltán volt, aki később megkapta az úgynevezett „Nagy Kossuthot” is, a csúcskitüntetést. 1949

Veres Péter és Kodály Zoltán Rákosival

Kádár az írószövetségben, Illyés Gyulával, Illés Endrével és Németh Lászlóval

díjazottainak sorában Déryt, Illyést, Nagy Lajost találjuk. Az első kategóriás Kossuthhoz '49-ben ötvenezer forint járt, a második fokozat tíz-, a Kis Kossuth ötezer forintot ért – kétszáz forintos átlagbérek mellett.

A Kodály házaspár tiszteletére rendezett díszvacsorát apró közjáték zavarta meg. Kodályék bal és jobb oldalára Rákosit és Gerőt ültették. A politikában (s a napi ügyekben) kissé már járatlan, a kilencedik ikszet taposó Emma asszonynak szimpatikus volt a komor, savanykás, gondterhelt Gerő. Tíz perc után gyanút fogott.

„Mondja, fiam! Nem kommunista maga?” „De igen” – feszengett Gerő. „Te Zoli, vigyázz, ez egy kommunista!” – kiáltott Emma asszony.

1951-ben meglepetést keltett: mit keres az alkotók között Pióker Ignác újpesti marós, a magyar sztahanovista mozgalom alapítója, aki „elsőként teljesítette a tervet”.

Pomogáts szerint minden létező szakma reprezentánsa lehetett Kossuth-díjas. Az ellentmondást idővel

úgy próbálták feloldani, hogy a tudományok képviselői, munkások, funkcionáriusok, vállalatvezetők, bányászok a kissé száraz Állami Díj nevet viselő elismerést (és borítékot) kapták. (A rendszerváltás óta ez Széchenyi-díjként fut.) Az első évtized díjazási technikája oda vezetett, hogy a harminc gépelt oldalnyi névsorban több tucat vágárt, kombájnost, vil-

lanyszerelőt, főállattenyésztőt találunk művészek mellett.

Az irodalmi nívó gyorsan zuhant. A korszak költő sztárja Kónya Lajos, aki 1951-ben és '53-ban is fődíjas befutó volt.

– Ha szerkeszteniénk egy antológiát, amelyben a kétszázötven legjobb magyar költő szerepelne, biztos beférne – mosolyog Pomogáts Béla.

Kétszeres díjazott több is van (többek között Kodály Zoltán, Illyés Gyula, Juhász Ferenc), a legbizarrabb időmegosztásban. Néhányan börtön előtt, utóbb börtön után is kapnak Kossuthot, mint Déry. A kádári nyitás látványos jele, hogy 1965-ben előbb a megés hazatért Páger Antal, a hetvenes években az '56-os elítélt Darvas Iván tűnik fel a listán, „apró, bár eltérő színű foltoskával”.

Mire jó a kitüntetés?

Miért nem elég nekünk az állami irodalmi díjak rendszere?

Kik és miért alapítják az egyre sokasodó elismeréseket?

Rangkorságunk lenyomata ez a jelenség, vagy más munkál a háttérben?

168óraonline

Nagyítás

A 168 Óra stúdiójában:
Dorogi Katalin és Buják Attila.

www.168ora.hu/radio

A magyar díjtörténetnek kínos fejezetei is vannak. 1957 politikai tranzakciója Németh László – bonyolult egyeztetés után kialakult – Kossuth-díja volt, Nagy Imre kivégzése előtt, de már a megtorlások idején. Kádárék a szolgálatkész Király Istvánt delegálják a „feltételek megtárgyalására”. Az író hezitál. A díjszata döntő áttörése Németh moszkvai meghívása s dízelőadása, ahol kert-Magyarország megálmódója, Szárszó vezérszónoka személyesen mondhat köszönetet „a testvéri szovjet népnek” a rapid segítségért.

„Kertész Imre műfordító” – így szerepel a listán egy felettébb ismert szerző, aki 1997-ben, húsz-egynéhány évvel a Sorstalanság megírása után kerül a díjazottak közé. Kínos melléfogás lett volna, ha a magyar Kossuth a nemzetközi Nobelt „követi le”.

Agárdi Péter szerint bár vitathatatlan, hogy az állami díjazás mindig – ma is – politikai akció, kultúraközvetítő szerepe mégis fontos, nem beszélve a magyar értelmiség anyagi „alultápláltságáról”.

A rendszerváltás után irodalmi díjeső zúdult a magyar literatúrára, épp akkor, amikor a művészetek karizmája megkopott, az irodalom identitásformáló szerepe szinte megszűnt.

Pomogáts szerint „úgy elszaporodtak a díjak”, hogy a rendszer már áttekinthetetlen, a kitüntetések értéke egyre bizonytalanabb. A jó öreg, „politikailag lestrapált” Kossuth úgy-ahogy őrzi státuszát, fennmaradt a József Attila-, a Liszt-díj, a Kossuthok „előszobája”. A legutóbb alapított Rotary-díj fontosságát a hozzá mellékelte vastag boríték (hárommillió forint) is „aláhúzza”. De van Márai-díj, Bibó-díj, az Év Könyvét 1992-ben hozták létre, műfajokra bontva. Egy amerikai milliárdos alapított egyszer egy díjat „hirtelen felindulásból”, amikor a repülőn megismerkedett Göncz Árpáddal. Ez el is halt. Alapítottak Magyar Irodalmi Díjat is. Jó, ha van. És ha túl sok van, egy sincs. A magyar Goncourt késik.

Új idők új divatja a „kitüntetés-tüntetés” műfaja, a díjak teátrális visszautasítása, a díjátadó politikus fikázása, a kézfogás megtagadása. „Gyucsánnyal nem kezdet rázni” jobbos körökben „magyar virtus” volt. Sólyom elnök is elfelejt ennek-annak gratulálni.

Pomogáts ezen mosolyog. Nagy bátorság! 1966-ban kinek jutott eszébe, hogy ellökje a kádári kezdet?

– A kitüntetést a köztársaság adja, nem X. Y. és pártja.

Van, aki nem alapít kitüntetést, nem

Pilinszky János (balról a harmadik) a Baumgarten-díj átadásakor (1947)

„Kései kossuthosok”: Konrád György, Csoóri Sándor, Mészöly Miklós (1990)

oszt plecsnit, kegyet, mégis többet segít az írótsadalomnak, mint az állami hivatalok és funkcionáriusok sora. Hatvany bárónak alig voltak politikai szempontjai. A pénzt úgy osztotta, ahogyan tetszett. Az ő nyeresége a „jó társaság”, a literátus szenvedély volt. Győrei Zsolt, a Hatvany-életmű kutatója mondja:

– A korabeli mecenatúra valóban „éhenhalás ellen” kellett.

József Attila jó télikabátért kuncsortgott Hatvanynál – a báró barátságért s ajánlásért nála. Amikor Benedek Marcell azt írja: Adynak „csak a Hatvany pénze kell”, a báró szinte összeomlik. Kapcsolatukat szívbéli barátságként éli meg.

S még akkor is segít, amikor a harmincas évek végén nincs miből szponzorálnia. Karinthy műtétje előtt mozgósítja európai kapcsolatait, gyűjtést szervez számára, hogy a legjobb specialistát, Olivecronát nyerje meg. De érzékeny.

A bizalmasodó hangnemet nem tűri. Szép Ernő váltóját sem írja alá, amikor az hányaveti, „lazán pimasz” levélben fordul az ő „Lojzija-hoz”. „A váltót egy bankhoz viszem, ahol a te aláírásodra... elfogadják. Jobbról lent kell aláírni... Ha hazajössz, csak nézz a szemembe, majd

az pótolni fogja el nem zengett madrigálmot hozzád... és légy boldog, vagy legalább szórakozz, míg a pénisz erekcióna képes.”

József Attilától akkor hidegül el Hatvany, amikor az kijátssza, „túllépi a keretet”. A költőnek havi száz pengő volt az apanázsa, de a báró távollétében százötvenet vett fel. Hatvany közli: három hónapig folyósítja a százast, majd ötvenre szálítja le.

– Hatvanynál az ízlés dominált – állítja Győrei Zsolt. – A mai díjosztási politikában az számít, „ki a mi kutyánk kölyke”, ki kit ismer a bizottságban. Aczél György állami pénzből jótékonykodott, Hatvany a vagyonából. Aczél tiltott és túrt. Hatvany boldogsága az volt, hogy Ady neki ajánlotta a Hunn új legendát. Aczél – ha nívósan is – formálni, korlátozni akarta az irodalmat – mondja a kutató.

Az irodalom persze üzlet, s mégsem az. Politika és mégsem az. Hatvany ezt így fogalmazza meg: „Félig kalmárok, félig apostolok, semmit tesznek ingyen, de semmit sem lelkesedés nélkül.”